

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ. ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ ΚΑΙ ΙΔΕΕΣ.

Ο Θουκυδίδης κατενόησε από την αρχή τη σημασία του Πελοποννησιακού πολέμου (431-404 π.Χ.): οι αντίπαλοι (Αθήνα και Σπάρτη) βρίσκονταν στο ύψιστο σημείο της ακμής τους οικονομικά και στρατιωτικά και τα ουδέτερα ελληνικά κράτη ήταν αδύνατο να μην εμπλακούν στον πόλεμο. Προσπάθησε να ερευνήσει τους παράγοντες που δημιούργησαν τόσο μεγάλη πολεμική ισχύ. Τονίζει ότι χωρίς μόνιμες εγκαταστάσεις πληθυσμών, πολιτική σταθερότητα, οικονομική ανάπτυξη και, κυρίως, χωρίς την κυριαρχία στη θάλασσα δεν μπορούσε να συγκροτηθεί ισχυρό στρατιωτικό κράτος. Η προσπάθεια για κριτική απόδειξη των θέσεών του θυμίζει έντονα την επιχειρηματολογία των σοφιστών.

Κατά την άποψή του βαθύτερη αιτία του πολέμου ήταν η ανάπτυξη, οικονομική και στρατιωτική, της αθηναϊκής δύναμης: *«Η πραγματική, βέβαια, αλλά ανομολόγητη αιτία ήταν, καθώς νομίζω, το ότι η μεγάλη ανάπτυξη της Αθήνας φόβισε τους Λακεδαιμόνιους και τους ανάγκασε να πολεμήσουν»* (1.23.1). Η «αθηναϊκή συμμαχία» είχε μετατραπεί σε αθηναϊκή ηγεμονία («ἀρχή»). Τα σύμμαχα κράτη του Αιγαίου, της Μακεδονίας, της Θράκης τυπικά μόνον ήταν ανεξάρτητα.

Αυτή η **ηγεμονική δύναμη της Αθήνας** μπορούσε να ενισχυθεί, να περιοριστεί, να τροποποιηθεί ή να καταρρεύσει; Σ' αυτό το βασικό ερώτημα ο Θουκυδίδης προσπαθεί να απαντήσει με την εξονυχιστική παρουσίαση των αιτίων και των αφορμών του πολέμου στο 1ο βιβλίο του, με την αντιπαράθεση αντιπάλων απόψεων στις δημηγορίες του και κυρίως με την πρώτη δημηγορία του Περικλή (1.140-144): η Αθήνα θα μπορούσε να κερδίσει τον πόλεμο με συνετή στρατηγική και αυτοκυριαρχία των πολιτικών και των πολιτών της. Η εκστρατεία της Σικελίας (Βιβλία 6ο-7ο) απέδειξε την ορθότητα της θέσης του Περικλή: άφρονες, φιλόδοξοι δημαγωγοί και πολίτες με ασύνετες, αλλοπρόσαλλες αποφάσεις οδήγησαν την εντυπωσιακότερη ως τότε πολεμική επιχείρηση σε πανωλεθρία.

Ο βαθύς στοχασμός του ιστορικού πάνω στα γεγονότα και στη συμπεριφορά των ανθρώπων, φαίνεται στην **τάση για γενίκευση** που αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της σκέψης και της μεθόδου του. Ανάγεται από το συγκεκριμένο γεγονός στο γενικό και πανανθρώπινο και θεμελιώνει την κρίση των πολιτικών στις δημηγορίες και τις δικές του προσωπικές παρατηρήσεις σε γενικές αρχές. Έτσι τα «γνωμικά» και τα «αποφθέγματα» στο έργο του δεν έχουν χαρακτήρα διδακτισμού και δεοντολογίας, αλλά είναι το απόσταγμα της έρευνας και του συλλογισμού μιας συγγραφικής ιδιοφυίας που έχει αξιοποιήσει τη γνώση των αρχών και της μεθόδου της ιατρικής, των σοφιστών και της τραγωδίας.

Ο Θουκυδίδης έζησε στα παιδικά και στα νεανικά του χρόνια τις λαμπρότερες μέρες της Αθήνας και του αρχαίου κόσμου γενικότερα, τον παρατεταμένο αδυσώπητο πόλεμο επί 27 έτη και είδε την Αθήνα ρημαγμένη και τα ιστορικά τείχη του Θεμιστοκλή κατεδαφισμένα.

Έγραψε με μοναδική ειλικρίνεια και αμεροληψία τα γεγονότα του πολέμου και άφησε μια αθάνατη εικόνα της αθηναϊκής δημοκρατίας στον Επιτάφιο του Περικλή για τους πρώτους νεκρούς του πολέμου. Επιγραμματικές φράσεις του Επιταφίου δίνουν το μέτρο του μεγαλείου και του μεγάλου πολιτικού και του μεγάλου ιστορικού:

- Το πολίτευμα δεν στηρίζεται σε λίγους, αλλά στην πλειοψηφία.
- Οι Αθηναίοι αγαπάνε το ωραίο και μένουνε απλοί, αγαπάνε τη θεωρία χωρίς να μειώνουν τη δραστηριότητά τους.
- Η δυνατή ψυχή ταυτίζεται με την ελευθερία και η ελευθερία με την ευδαιμονία.
- Γενικά ολόκληρη η πόλη της Αθήνας (πολιτικά με τη δημοκρατία, οικονομικά με την αυτάρκεια, στρατιωτικά με την πολεμική της δύναμη, πολιτισμικά με τις σχολές της, τα κτήριά της, την ομορφιά της, τις καλλιτεχνικές εκδηλώσεις) είναι σχολείο της Ελλάδας.

Ο Περικλής ως πρότυπο ηγέτη

πολιτική οξυδέρκεια	ευρύτερη αποδοχή του από το λαό της πόλης του
ανωτερότητά του ως προς το χρήμα	πολιτικό θάρρος να λέει την αλήθεια στο λαό, ακόμη κι αν προκαλούσε την οργή του
Φράσεις του μεγάλου πολιτικού ως γνωμικά «οἱ καιροὶ οὐ μενετοί» (1.142.1): χρειάζεται ταχύτητα ενεργειών κατά τη διάρκεια του πολέμου γιατί οι ευκαιρίες δεν περιμένουν, «μέγα τὸ τῆς θαλάσσης κράτος» (1.143.5): έχει μεγάλη σημασία το να ελέγχει κανείς στρατιωτικά τις θαλάσσιες συγκοινωνίες.	

Το **πρόβλημα της δύναμης** όπως μπορεί να την χρησιμοποιήσει ένα κράτος, μια συμμαχία, μια πολιτική παράταξη εξετάστηκε κατά τρόπο μοναδικό και συγκλονιστικό από το Θουκυδίδη (εξόντωση των Πλαταιέων από τους Σπαρτιάτες, των Μηλίων από τους Αθηναίους, φρικαλεότητες στην εμφύλια σύγκρουση της Κέρκυρας και άλλες, απίστευτες σε καιρό ειρήνης, πράξεις).

Ο **παραλογισμός του πολέμου** φτάνει στο αποκορύφωμά του στη γενική σφαγή, τελείως αναίτια, του άμαχου πληθυσμού, ακόμα και των μαθητών του σχολείου, της βοιωτικής Μυκαλησσού, από Θράκες μισθοφόρους. Πράγματι αυτή η συμφορά ήταν **άδόκητος** και **δεινή**.

Η αθηναϊκή τριήρης που έφερνε τη διαταγή στην Μυτιλήνη (η οποία είχε αποστατήσει από την συμμαχία) να θανατωθούν όλοι οι ενήλικοι άντρες και να πουληθούν δούλοι οι γυναίκες και τα παιδιά (3.36.2), κινήθηκε αργά στο Αιγαίο, γιατί το πλήρωμα είχε συνείδηση ότι έπλεαν «ἐπὶ πράγμα ἀλλόκοτον» (3.49.4), ότι πήγαιναν να εκτελέσουν μια διαταγή πρωτοφανή («ὥμὸν τὸ βούλευμα καὶ μέγα», 3.36.4).

Σε αρκετά σημεία του έργου του προβάλλει ο Θουκυδίδης την **πλεονεξία**, το να αποκτήσει δηλ. το άτομο ή η πολιτική παράταξη ή το κράτος περισσότερα απ' όσα δικαιούται και τη **φιλοτιμία**, την προσωπική φιλοδοξία ορισμένων, ως βασικά κίνητρα για τον πόλεμο.

Συμπέρασμα του ιστορικού

Η φύση των ανθρώπου δεν αλλάζει.	Στον εμφύλιο, κυρίως, πόλεμο οι λέξεις χάνουν το νόημά τους.
Οι άνθρωποι, όταν βρεθούν σε αδιέξοδα και πιεστικές συγκυρίες, εξαγριώνονται.	Οι αντίπαλοι δίνουν το λόγο τους, ενώ σκοπεύουν να μην τον τηρήσουν, και δίνουν όρκους, χωρίς να φοβούνται τους θεούς.

Και ο πολίτης έχει χρέος να συμπεριφέρεται υπεύθυνα· Μπορεί να

- χρησιμοποιεί τη **λογική** και τη **σύνεση** στις κρίσιμες αποφάσεις και να μην παρασύρεται από δημαγωγικά πυροτεχνήματα και από παρορμήσεις της στιγμής.
- δείξει **ενδιαφέρον για το συμφέρον της πόλης** μαζί με το ενδιαφέρον για τα προσωπικά συμφέροντα. Μέσα στο χάος του εμφυλίου πολέμου μπορεί να δείξει **μετριοπάθεια** και **ανώτερο ήθος**. Ακόμη και μέσα στη γενική αναλγησία που προκάλεσε η γενική συμφορά του λοιμού, η «λοιμική των σωμάτων και των ψυχών», μερικοί, ελάχιστοι έστω, φέρθηκαν με **ανθρωπιά** και φιλότιμο και αδιαφορώντας μήπως προσβληθούν από τη φοβερή νόσο τόλμησαν να προσφέρουν ένα ποτήρι νερό σε ετοιμοθάνατους συγγενείς και φίλους.

Η λογική αποτελεί τη μόνη αξία, στην οποία μπορεί να στηριχτεί ο άνθρωπος. Οι θεοί δεν επεμβαίνουν στις ιστορικές εξελίξεις (όπως πίστευαν πολλοί σημαντικοί άνθρωποι και ο Ηρόδοτος ανάμεσά τους) και η τύχη δεν είναι υπερφυσική δύναμη αλλά συγκυρίες, εξελίξεις που δεν μπορεί να τις προβλέψει ο άνθρωπος. Δεν είναι ορθό να χαρακτηρίσουμε τον Θουκυδίδη απαισιόδοξο. Το ενδιαφέρον του Θουκυδίδα επικεντρώνεται στην πολιτική ιστορία και γι' αυτό αποφεύγει συνειδητά ό,τι θεωρεί άσχετο προς την κατανόηση του πολέμου δηλ. μύθους, χρησμούς, ανέκδοτα, ατομικές προσωπογραφίες, διαδόσεις και φήμες.

Ο Περικλής τονίζει ότι οι εξελίξεις των πραγμάτων μπορεί να είναι τελείως απρόβλεπτες και γι' αυτό συνήθως κατηγορούμε την τύχη για «*ὅσα ἄν παρά λόγον ξυμβῇ*» (1.140.1).